

3-mavzu

JAHON IQTISODIYOTNING ASOSIY SUBYEKTLARI

REJA:

1. Milliy iqtisodiyotlar
2. Integratsiya birlashmalari
3. Xalqaro iqtisodiy tashkilotlar
4. Transmilliy korporatsiyalar va global zanjirlar.

TIQXMMI

Milliy tadqiqot universiteti

Iqtisodiyot kafedrası dotsenti

Saidova Madina Xamidovna

1. Milliy iqtisodiyotlar

Milliy iqtisodiyot - bu davlat miqyosidagi xo'jalik yurituvchi sub'ektlar o'rtasidagi aloqalar tizimi bo'lib, uning faoliyati xalq ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan.

Har qanday davlatning milliy iqtisodiyoti murakkab iqtisodiy, ijtimoiy, tashkiliy, ilmiy-texnikaviy tizimdir. Faoliyati jarayonida to'plangan individual potentsiallardan iborat jamlangan iqtisodiy samaraga ega. Ular orasida tabiiy resurs, ishlab chiqarish, mehnat, ilmiy-texnikaviy va boshqalarni ajratib ko'rsatish maqsadga muvofiqdir.

Mamlakatning milliy iqtisodiy tizimining rivojlanishi uning milliy bozorini yaratish va takomillashtirishga olib keladi, uning doirasida uning alohida segmentlari: tovarlar va kapital bozori, xizmatlar bozori, mehnat bozori, ko'chmas mulk bozori, qimmatli qog'ozlar bozori shakllanadi va ishlaydi. bozor, intellektual mulk bozori, ishlab chiqarish vositalari bozori va boshqalar.

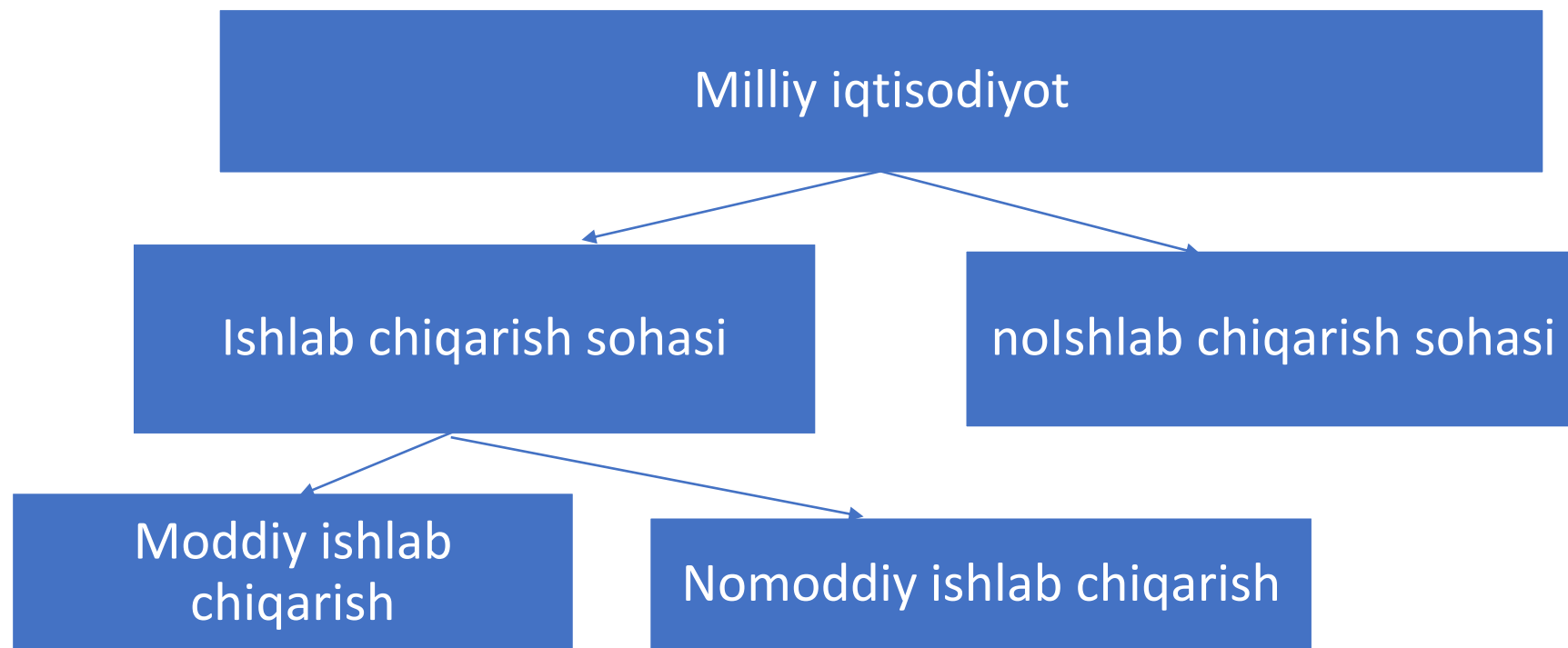

Yaxlit tizim (yoki yaxlit organizm) sifatida milliy iqtisodiyot quyidagi xususiyatlar bilan tavsiflanadi:

- xo'jalik yurituvchi sub'ektlar umumiy qonunchilik, yagona pul birligi, yagona pul-moliya tizimi bilan faoliyat yuritadigan umumiy iqtisodiy muhit;
- mamlakat xo'jalik yurituvchi sub'ektlari o'rtasida mehnat taqsimotiga asoslangan yaqin iqtisodiy aloqalarning mavjudligi;
- tartibga soluvchi va muvofiqlashtiruvchi rol o'ynaydigan, ya'ni xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyatini nazorat qiluvchi umumiy siyosiy va iqtisodiy markazga ega bo'lgan hududiy aniqlik. Bu markaz davlat hisoblanadi;
- eksport-import bojlari, kvotalar va shu kabilar shaklida qandaydir iqtisodiy chegaralar mavjudligini nazarda tutuvchi milliy himoyaning umumiy tizimi.

MILLIY IQTISODIYO T TUZILMASI

Milliy iqtisodiyot bir qancha yirik sohalardan iborat: moddiy va nomoddiy ishlab chiqarish bilan ifodalangan *ishlab chiqarish va noishlab chiqarish sohalari*.

Xalq xo‘jaligining eng muhim tarkibiy qismi moddiy ishlab chiqarish bo‘lib, unda jamiyat hayoti va rivojlanishi uchun zarur bo‘lgan ishlab chiqarish vositalari va iste‘mol tovarlari yaratiladi.

Moddiy ishlab chiqarishga sanoat, qishloq xo‘jaligi, qurilish, transport, savdo, aloqa, xizmat ko‘rsatish kabi tarmoqlar kiradi. Iqtisodiyot nazariyasida moddiy soha korxonalarini orasida ishlab chiqarish vositalari ishlab chiqaruvchi korxonalar va iste'mol tovarlari ishlab chiqaruvchi korxonalar ajralib turadi. Statistika hisobotida ular odatda mos ravishda "A" guruhi (birinchi bo'linma korxonalarini) va "B" guruhi (ikkinchi bo'linma korxonalarini) sifatida ajratiladi.

Nomoddiy ishlab chiqarish moddiy ishlab chiqarishdan o'z mahsuloti bilan ajralib turadi, u nomoddiy shaklga ega: ilmiy bilim va axborot; san'at asarlari (filmlar, kitoblar, teatr tomoshalari); aholiga ko‘rsatilayotgan xizmatlar. Nomoddiy ishlab chiqarishga fan va ilmiy xizmatlar, madaniyat, ta‘lim va sog‘liqni saqlash kiradi.

Noishlab chiqarish sohasiga mamlakat mudofaa, sud va yuridik organlar, diniy va jamoat tashkilotlari kiradi.

Milliy iqtisodiyotning asosiy maqsadlari

Milliy iqtisodiyotning negizini iqtisodiy munosabatlar bilan bir butunlikka birlashgan, ijtimoiy mehnat taqsimotida muayyan funktsiyalarni bajaradigan, tovar va xizmatlar ishlab chiqaruvchi korxonalar, firmalar, tashkilotlar, uy xo'jaliklari tashkil etadi.

Xalq xo'jaligida har bir sub'ekt xoh u xo'jalik, xoh korxonalar, xoh mintaqalar, xoh davlat iqtisodiy makonga kiritilganda o'z manfaatlarini ko'zlaydi. Manfaatlarni muvofiqlashtirish ob'ektiv iqtisodiy qonunlar bilan belgilanadi va milliy manfaatlar bilan ifodalanadi.

Milliy iqtisodiyot barqarorlik va samaradorlikka intilib, quyidagi asosiy maqsadlarga erishishga harakat qiladi:

Milliy mahsulot ishlab chiqarishning barqaror o'sishi;

Barqaror narx darajasi;

Yuqori, barqaror bandlik darajasi;

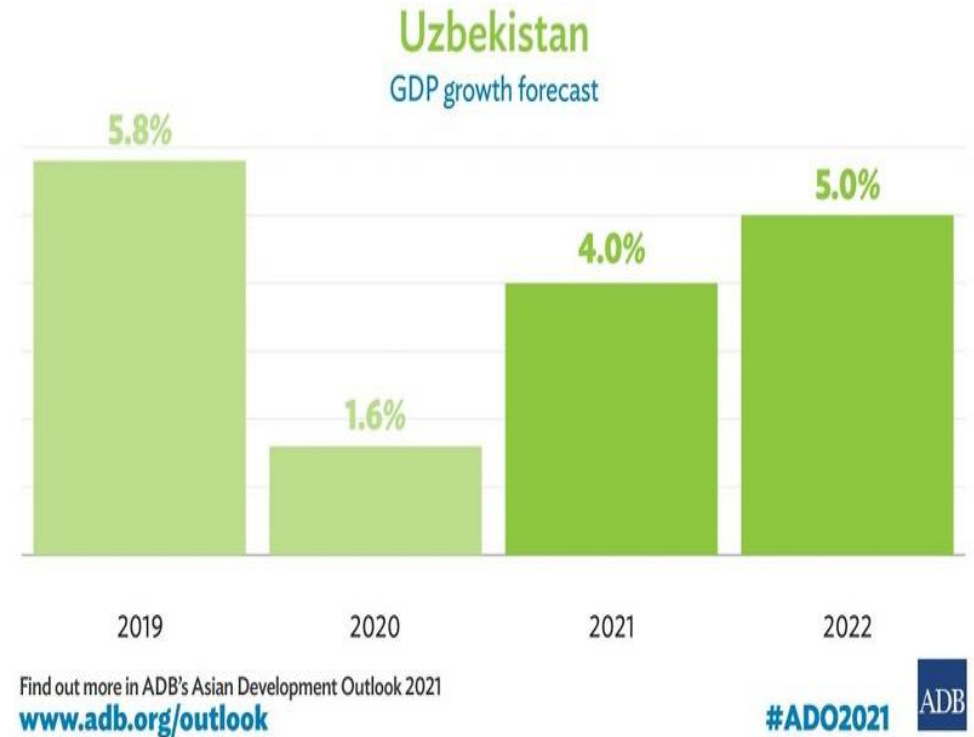
Muvozanatli tashqi savdo balansini saqlash.

Milliy mahsulot o'sishining barqarorligi

Milliy iqtisodiyot me'yorida faoliyat qilish va barqaror o'sishi uchun barcha tarmoq va ishlab chiqarish sohalarining o'zaro bog'liqligi va muvozanatli rivojlanishi talab qilinadi.

Milliy iqtisodiyot tarkibiy tuzilmasining shakllanishida quyidagi omillar ta'sir ko'rsatadi: mavjud bozor kon'yunkturasi, bozorlar sig'imi va monopollaShuv darajasi, mamlakatning xalqaro mehnat taqsimotidagi ishtiroki, ishlab chiqaruvchi kuchlarning rivojlanish darajasi, fan-texnika taraqqiyotining miqyoslari, tavsifi va rivojlanish sur'atlari, ishlab chiqarish resurslarining sifati, hududlarning er maydonlari va infratuzilma ob'ektlari bilan ta'minlanganligi, ekologiya holati.

Milliy iqtisodiyotda ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish hajmi va ularning o'sishi bir qator ko'rsatkichlar tizimi orqali, mikro- va makroiqtisodiy darajada aniqlanib, tahlil qilinadi.

Barqaror narx darajasi

Shuni hisobga olish kerakki, uzoq vaqt davomida o'zgarmagan narxlar yalpi ichki mahsulotning o'sish sur'atlarini sekinlashtiradi va bandlikni kamaytiradi.

Past narxlar iste'molchi uchun foydali, lekin ishlab chiqaruvchini rag'batlantirishdan mahrum qiladi, yuqori narxlar esa, aksincha, ishlab chiqarishni rag'batlantiradi, lekin aholining xarid qobiliyatini pasaytiradi.

Shu sababli, zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitida narx barqarorligiga erishish ularni uzoq vaqt davomida "muzlatish" degani emas, balki rejalashtirilgan, tartibga solinadigan o'zgarishlarni anglatadi.

$$\text{Joriy yil narxlari indeksi} = \frac{\text{Joriy yilda bozor savatining qiymani}}{\text{Bazis yilda bozor savatining qiymani}} * 100\%$$

$$\text{Inflyatsiya darajasi} = \frac{\text{Joriy davrda narxlar indeksi} - \text{Bazis davrda narxlar indeksi}}{\text{Bazis davrda narxlar indeksi}} * 100\%$$

Yuqori, barqaror bandlik darajasi

Agar har bir kishi ish topsa, bunga erishiladi. Ammo bu to'liq bandlik mamlakatning barcha mehnatga layoqatli aholisini qamrab oladi, degani emas. Har qanday mamlakatda har qanday vaqtda ish joyi yoki yashash joyi o'zgarishi sababli vaqtincha ishsiz bo'lgan ma'lum miqdordagi odamlar mavjud.

Bundan tashqari, har doim yangi ish o'rinlari tuzilishi (yangi texnologiyalarni joriy etish bilan bog'liq) va ishchi kuchining mavjud tuzilmasi o'rtasidagi nomuvofiqlik va ularning malaka talablari bo'yicha ushbu kasblarga bo'lgan talabdan orqada qolishi natijasida va yangi kasblar yuzaga keladigan tarkibiy ishsizlik doimo mavjud.

Shunday qilib, to'liq bandlik har doim ishlaydigan aholining 100% dan kamini tashkil qiladi. To'liq bandlikdagi ishsizlik darajasi ishqalanish va tarkibiy ishsizlik ko'rsatkichlarining mahsulotiga teng bo'lgan ishsizlikning tabiiy darajasi deb ataladi.

Shuning uchun bandlikning maksimal mumkin bo'lgan darajasi ishsizlikning tabiiy darajasiga to'g'ri keladi.

To'liq bandlikdagi ishsizlik darajasi tabiiy ishsizlik darajasi deb aytiladi, u friksion ishsizlik va tarkibiy ishsizlik darajasining ko'paytmasiga tengdir

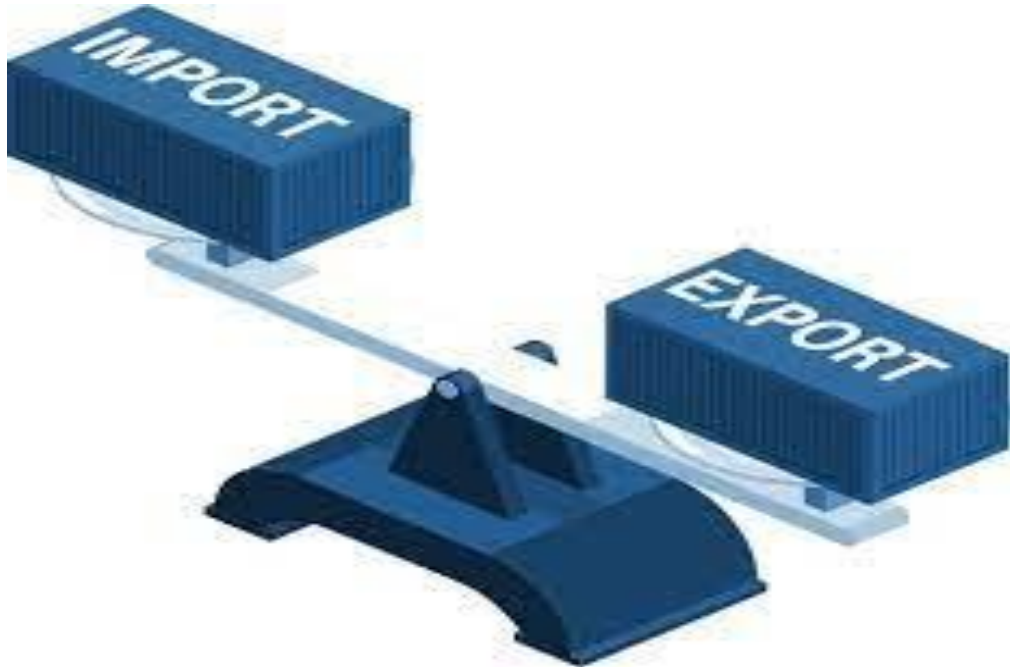
Muvozanatli tashqi savdo balansini saqlash

Amalda bu eksport va import o'rtasidagi nisbiy muvozanatga, shuningdek, milliy valyutaning boshqa mamlakatlar valyutalariga nisbatan barqaror kursiga erishish demakdir.

Agar mamlakatga chet elda sotilganidan ko'proq tovarlar import qilinsa, salbiy savdo balansi yuzaga keladi. Agar mamlakatga kiritilgandan ko'ra ko'proq tovarlar eksport qilinsa, ular ijobiy saldo haqida gapiradi.

Savdo balansiga valyuta kursi sezilarli darajada ta'sir qiladi - bir mamlakat pul birligining boshqa mamlakat pul birligida ifodalangan qiymati.

Valyuta kurslarining oshishi yoki pasayishi mavjud balansni o'zgartirishi va profitsit yoki taqchilikka olib kelishi mumkin.

TASHQI SAVDO AYLANMASI

(yanvar-iyun, mln. AQSH dollari)

Tashqi savdo aylanmasi

2023- y.: **29 170,5** **+19,4 %**

(2022- y.: **24 426,4**)

Saldo

2023- y.: **-4 890,5** (2022- y.: **-4 685,6**)

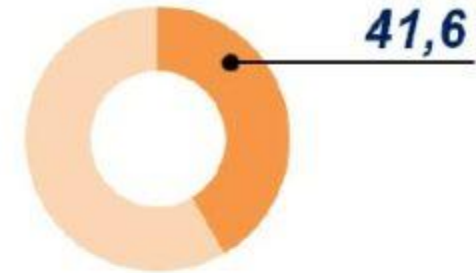

Eksport

2023- y.: **12 140,0** **+23,0 %**

(2022- y.: **9 870,4**)

TSAdagi ulushi, %da

Import

2023- y.: **17 030,5** **+17,0 %**

(2022- y.: **14 556,0**)

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI TASHQI SAVDO AYLANMASIDA ENG YUQORI ULUSHGA EGA BO'LGAN DAVLATLAR

(2023- yil yanvar-iyun, mln. AQSH dollari)

XXR TSA – 5 276,2 Eksport: 1 038,3 Import: 4 237,8 18,1%	Rossiya TSA – 4 412,9 Eksport: 1 279,2 Import: 3 133,2 15,1%	Qozog'iston TSA – 2 195,6 Eksport: 699,3 Import: 1 496,2 7,5%	Turkiya TSA – 1 492,3 Eksport: 616,9 Import: 875,4 5,1%	Koreya Respublikasi TSA – 1 038,4 Eksport: 22,6 Import: 1 015,8 3,6%
Germaniya TSA – 928,8 Eksport: 36,5 Import: 892,3 3,2%	Qirg'iz Respublikasi TSA – 484,0 Eksport: 349,7 Import: 134,3 1,7%	Turkmaniston TSA – 438,7 Eksport: 80,5 Import: 358,2 1,5%	Fransiya TSA – 388,0 Eksport: 195,3 Import: 192,7 1,3%	Afg'oniston TSA – 370,7 Eksport: 367,4 Import: 3,3 1,3%

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING YIRIK HAMKOR DAVLATLAR BILAN TASHQI SAVDO AYLANMASI DINAMIKASI

(yanvar-iyun, mln. AQSH dollari)

Davlatlar	2021- y.	2022- y.	2023- y.
XXR	3 367,5	4 538,7	5 276,2
<i>Eksport</i>	1 029,7	1 252,2	1 038,3
<i>Import</i>	2 337,8	3 286,5	4 237,8
Rossiya	3 078,6	4 056,2	4 412,9
<i>Eksport</i>	838,6	1 212,5	1 279,7
<i>Import</i>	2 240,0	2 843,7	3 133,2
Qozog'iston	1 919,2	2 110,2	2 195,6
<i>Eksport</i>	557,4	620,3	699,3
<i>Import</i>	1 361,8	1 489,9	1 496,2
Turkiya	1 624,3	1 741,7	1 492,3
<i>Eksport</i>	855,5	907,8	616,9
<i>Import</i>	768,9	833,9	875,4
Koreya Respublikasi	855,1	1 293,4	1 038,4
<i>Eksport</i>	24,5	17,5	22,6
<i>Import</i>	830,5	1 275,9	1 015,8
Germaniya	334,1	557,8	928,8
<i>Eksport</i>	25,3	41,5	36,5
<i>Import</i>	308,9	516,3	892,3
Qirg'iz Respublikasi	425,5	587,3	484,0
<i>Eksport</i>	346,8	481,5	349,7
<i>Import</i>	78,7	105,9	134,3
Turkmaniston	381,2	419,0	438,7
<i>Eksport</i>	71,9	91,6	80,5
<i>Import</i>	309,3	327,4	358,2
Fransiya	160,5	163,7	388,0
<i>Eksport</i>	5,4	64,8	195,3
<i>Import</i>	155,1	98,9	192,7
Afg'oniston	354,2	368,8	370,7
<i>Eksport</i>	352,7	364,4	367,4
<i>Import</i>	1,4	4,4	3,3

Davlatlar	2021- y.	2022- y.	2023- y.
Tojikiston	235,4	278,9	354,3
<i>Eksport</i>	197,2	211,0	287,5
<i>Import</i>	38,2	67,9	66,8
Litva	230,9	228,0	339,3
<i>Eksport</i>	30,4	32,4	49,2
<i>Import</i>	200,6	195,6	290,1
Braziliya	147,8	207,5	334,6
<i>Eksport</i>	1,8	0,2	1,3
<i>Import</i>	146,0	207,3	333,2
Belarus	198,6	204,6	296,7
<i>Eksport</i>	24,0	47,9	68,3
<i>Import</i>	174,7	156,7	228,5
Hindiston	251,0	319,8	286,5
<i>Eksport</i>	14,3	15,6	33,6
<i>Import</i>	236,7	304,1	252,9
AQSH	189,8	248,2	282,0
<i>Eksport</i>	28,3	28,7	78,1
<i>Import</i>	161,4	219,4	203,9
BAA	99,0	208,2	271,7
<i>Eksport</i>	20,2	54,5	112,8
<i>Import</i>	78,8	153,8	158,9
Eron	197,0	239,1	259,6
<i>Eksport</i>	104,6	87,8	95,5
<i>Import</i>	92,4	151,3	164,2
Italiya	219,4	212,3	234,4
<i>Eksport</i>	16,2	28,2	38,7
<i>Import</i>	203,2	184,1	195,8
Polsha	103,2	153,7	206,8
<i>Eksport</i>	38,1	64,0	50,0
<i>Import</i>	65,1	89,7	156,8

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING HUDUDLAR KESIMIDA TASHQI SAVDO AYLANMASI (2023- yil yanvar-iyun)*

	Hajm Mln. AQSH dollari	O'sish sur'ati, % da	Ulushi, % da
O'zbekiston Respublikasi	29 170,6	119,4	100,0
Qoraqalpog'iston Respublikasi	233,6	80,3	0,8
<i>hududlar:</i>			
Andijon	2 330,3	111,0	8,0
Buxoro	653,3	116,8	2,2
Jizzax	510,6	146,5	1,8
Qashqadaryo	296,4	101,3	1,0
Navoiy	601,7	105,6	2,1
Namangan	634,1	103,8	2,2
Samarqand	1 163,4	103,0	4,0
Surxondaryo	139,6	64,3	0,5
Sirdaryo	405,0	106,9	1,4
Toshkent	2 767,8	107,7	9,5
Farg'ona	970,9	92,8	3,3
Xorazm	455,2	120,9	1,6
Toshkent sh.	11 157,0	121,1	38,2

Eng yuqori hajm,
mln. AQSH dollari

Eng quyi hajm,
mln. AQSH dollari

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING XSST BO'YICHA EKSPORTI TARKIBI (yanvar-iyun, yillar kesimida)

XSST tarkibi	Mln. AQSH dollari		O'zgarish sur'ati, % da		Umumiy hajmga nisbatan, % da	
	2022	2023	2022	2023	2022	2023
	Jami eksport	9 870,4	12 140,0	139,7	123,0	100,0
<i>shu jumladan:</i>						
Oziq-ovqat mahsulotlari va tirik hayvonlar	653,6	871,6	110,6	133,4	6,6	7,2
Ichimliklar va tamaki	48,0	65,3	3,4 m.	136,1	0,5	0,5
Nooziq-ovqat xomashyo, yoqilg'idan tashqari	201,9	148,2	78,3	73,4	2,0	1,2
Mineral yoqilg'i, yog'lash moylari va shunga o'xshash materiallar	554,2	440,3	189,4	79,4	5,6	3,6
Hayvon va o'simliklar moylari (yog'lari), yog'lar va mumlar	18,4	5,4	16,5 m.	29,3	0,2	0,04
Kimyoviy vositalar va shunga o'xshash mahsulotlar	584,9	574,4	125,5	98,2	5,9	4,7
Sanoat tovarlari	2 338,3	2 130,2	114,9	91,1	23,7	17,5
Mashinalar va transport asbob-uskunalar	377,7	599,7	116,6	158,8	3,8	4,9
Turli xil tayyor buyumlar	501,3	624,9	137,3	124,7	5,1	5,1
Boshqa tovarlar	2 975,9	4 395,0	188,6	147,7	30,1	36,2
<i>shu jumladan: nomonetar oltin</i>	<i>2 970,9</i>	<i>4 375,5</i>	<i>2,1 m.</i>	<i>147,3</i>	<i>30,1</i>	<i>36,0</i>
Xizmatlar	1 616,2	2 285,1	141,9	141,4	16,4	18,8

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING XSST BO'YICHA EKSPORTI TARKIBI (2023- yil yanvar-iyun)

11

XSST bo'limi nomi	Mln. AQSH dollari	2022- yilning mos davriga nisbatan, % da
Oziq-ovqat mahsulotlari va tirik hayvonlar	871,6	133,4
Sabzavotlar va mevalar	577,5	129,5
Donli ekinlar va ulardan tayyorlangan mahsulotlar	241,7	163,4
Kofe, choy, kakao, ziravorlar va ulardan tayyorlangan mahsulotlar	14,2	145,2
Hayvonlar uchun ozuqalar (maydalanmagan donlardan tashqari)	13,7	85,1
Sut mahsulotlari va qush tuxumlari	8,7	69,9
Shakar, shakardan tayyorlangan mahsulotlar va asal	7,1	111,4
Har xil oziq-ovqat mahsulotlari va preparatlar	3,8	36,3
Tirik hayvonlar	2,8	73,6
Go'sht va go'sht mahsulotlari	1,4	5,1 m.
Baliq (dengiz sutemizuvchilari bo'lmagan), qisqichbaqasimonlar, mollusklar va suvda suzuvchi umurtqasizlar va ulardan tayyorlangan yarim tayyor mahsulotlar	0,7	161,8
Ichimliklar va tamaki	65,3	136,1
Ichimliklar	39,6	3,3 m.
Tamaki va tamaki mahsulotlari	25,7	71,4
Nooziq-ovqat xomashyo, yoqilg'idan tashqari	148,2	73,4
To'qimachilik tolalari va ularning chiqindilari	57,8	90,6
Hayvonlar va o'simliklardan kelib chiqqan xomashyo materiallari	26,8	110,0
Metall rudalari va metall parchalari	22,7	58,6
Qog'oz massasi va makulatura	19,9	104,6
O'g'itlar uchun xomashyo va mineral xomashyo	13,2	32,7
Moy olinadigan urug'lar va moy olinadigan mevalar	5,8	38,8
Probka va yog'och-taxtalar	1,7	8,7 m.
Mineral yoqilg'i, yog'lash moylari va shunga o'xshash materiallar	440,3	79,4
Tabiiy yoki sun'iy gaz	278,4	64,8
Neft va neft mahsulotlari va shunga o'xshash materiallar	115,7	185,9
Elektr toki	46,0	75,8
Hayvon va o'simliklar moylari (yog'lari), yog'lar va mumlar	5,4	29,3
O'simlik moylari va yog'lari, xom, tozalangan yoki fraksiyalangan	5,3	29,6
Kimyoviy vositalar va shunga o'xshash mahsulotlar	574,4	98,2
Noorganik kimyo moddalari	243,2	130,9
O'g'itlar	124,1	70,6
Birlamchi shakldagi plastmassalar	114,4	72,1
Boshqa joyda tasniflanmagan kimyoviy materiallar va mahsulotlar	38,6	2,0 m.
Tibbiyot va farmatsevtika mahsulotlari	17,2	104,2
Efir moylari, rezinoidlar va attorlik moddalari; hojatxona preparatlari, polirovkash va yuvish vositalari	12,3	2,4 m.
Bo'yaydigan va terini oshlovchi moddalar va bo'yoqlar	10,4	140,6
Birlamchi shaklda bo'lmagan plastmassalar	8,9	90,2
Organik kimyo moddalari	5,4	77,9

MEVA-SABZAVOT MAHSULOTLARI EKSPORTI (2023- yil yanvar-iyun, o'zgarish sur'atlari, qiymatga nisbatan)

Olxo'ri 12,3 mln. AQSH dollari 20,3 ming tonna 26,2% ↑	Karam 20,4 mln. AQSH dollari 75,2 ming tonna 37,4% ↓	Shaftoli shu jumladan nektarin 21,8 mln. AQSH dollari 25,6 ming tonna 21,3% ↑	Pomidor 32,1 mln. AQSH dollari 40,8 ming tonna 23,8% ↓
Uzum quritilgan 35,0 mln. AQSH dollari 32,9 ming tonna 13,7% ↓	Mosh 46,7 mln. AQSH dollari 57,9 ming tonna 13,8% ↑	Qovun va tarvuz 24,7 mln. AQSH dollari 90,6 ming tonna 50,5% ↑	Olxo'ri quritilgan 24,2 mln. AQSH dollari 18,4 ming tonna 83,3% ↑
Tariq 15,3 mln. AQSH dollari 7,4 ming tonna 152,9 m. ↑	Piyoz 48,1 mln. AQSH dollari 237,7 ming tonna 2,1 m. ↑	Gilos 52,9 mln. AQSH dollari 45,0 ming tonna 59,0% ↑	O'rik 36,8 mln. AQSH dollari 57,4 ming tonna 6,4 m. ↑

MEVA-SABZAVOT MAHSULOTLARINING EKSPORT GEOGRAFIYASI (2023- yil yanvar-iyun)

Davlatlar	Ming tonna	Mln. AQSH dollari	Ulushi, % da *
Rossiya	316,2	224,2	39,9
Pokiston	21,0	79,5	14,1
Qozog'iston	344,2	71,0	12,6
XXR	70,4	54,6	9,7
Qirg'iz Respublikasi	83,0	21,2	3,8
Belarus	13,9	10,4	1,8
Turkiya	6,6	8,8	1,6
Afg'oniston	12,0	8,1	1,4
Iroq	4,4	5,5	1,0
Eron	4,1	4,8	0,9
BAA	2,3	3,8	0,7
Ozarbayjon	2,6	3,7	0,7
Latviya	5,3	3,6	0,6
Tojikiston	8,6	3,4	0,6
Ukraina	4,7	3,0	0,5
Boshqa davlatlar	56,1	56,8	10,1

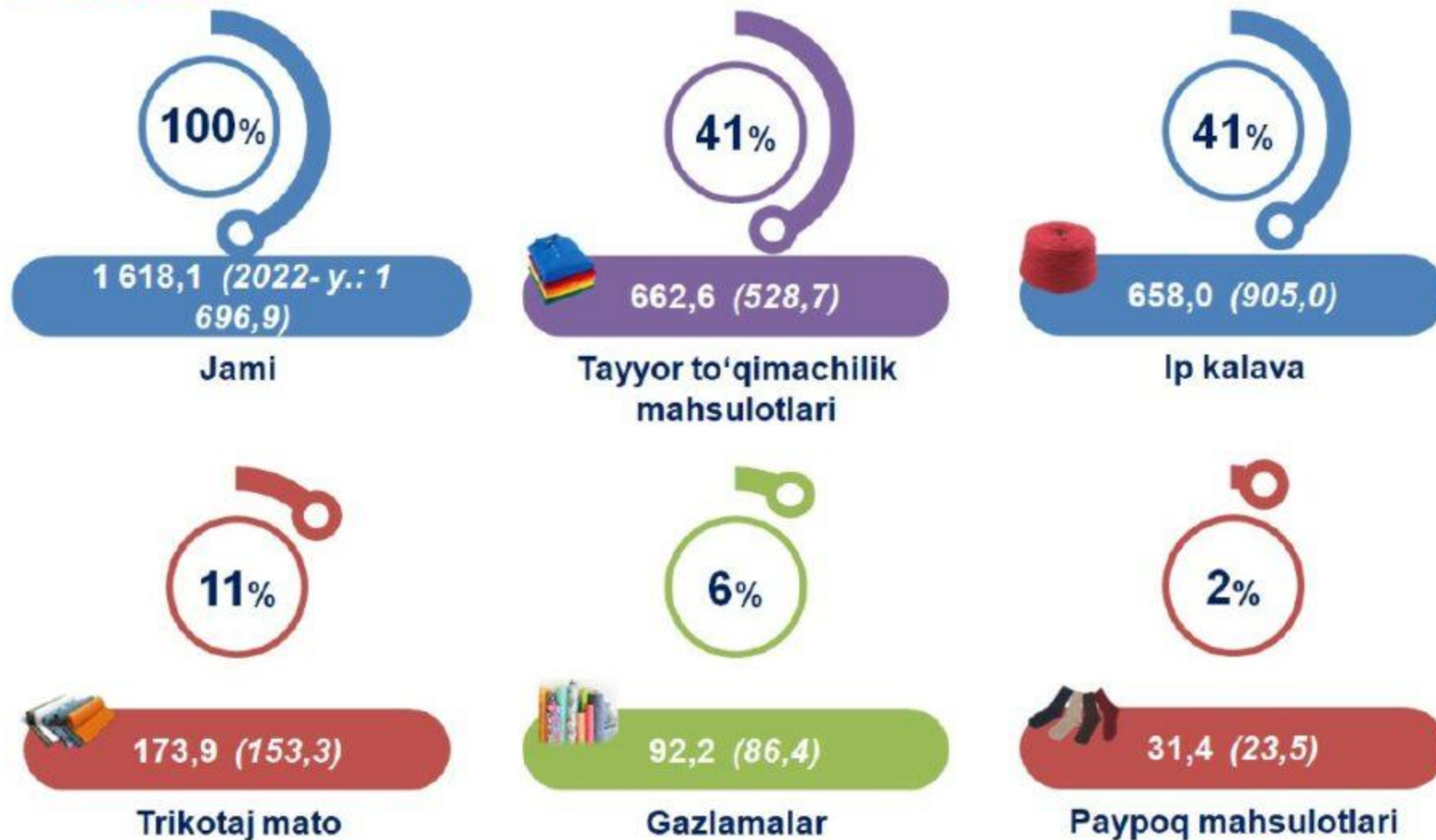

* qiymat ifodasidan

TO'QIMACHILIK MAHSULOTLARI EKSPORTI

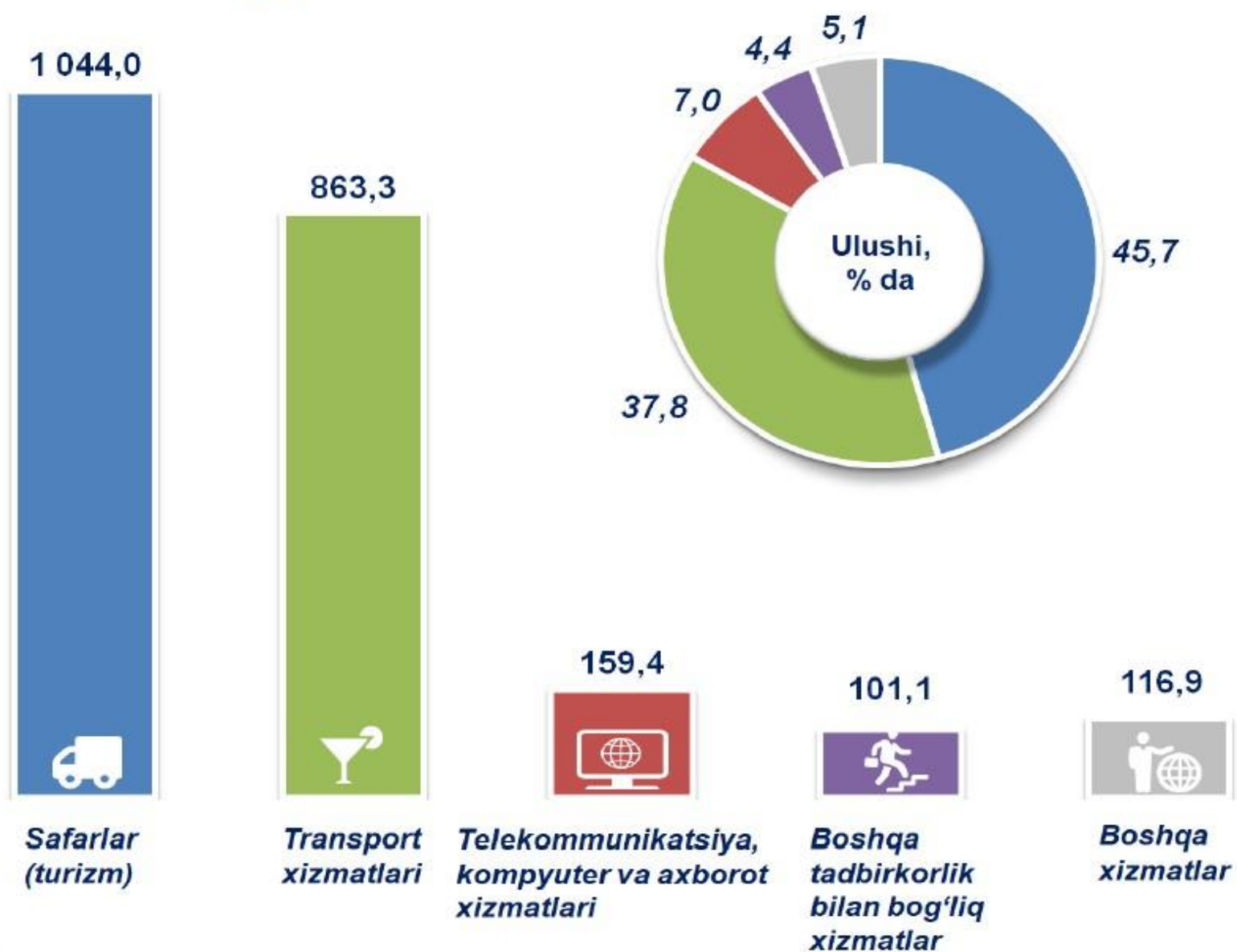
(yanvar-iyun, mln. AQSH dollari)

XIZMATLAR EKSPORTI TARKIBI

(2023- yil yanvar-iyun, ulushi, % da)

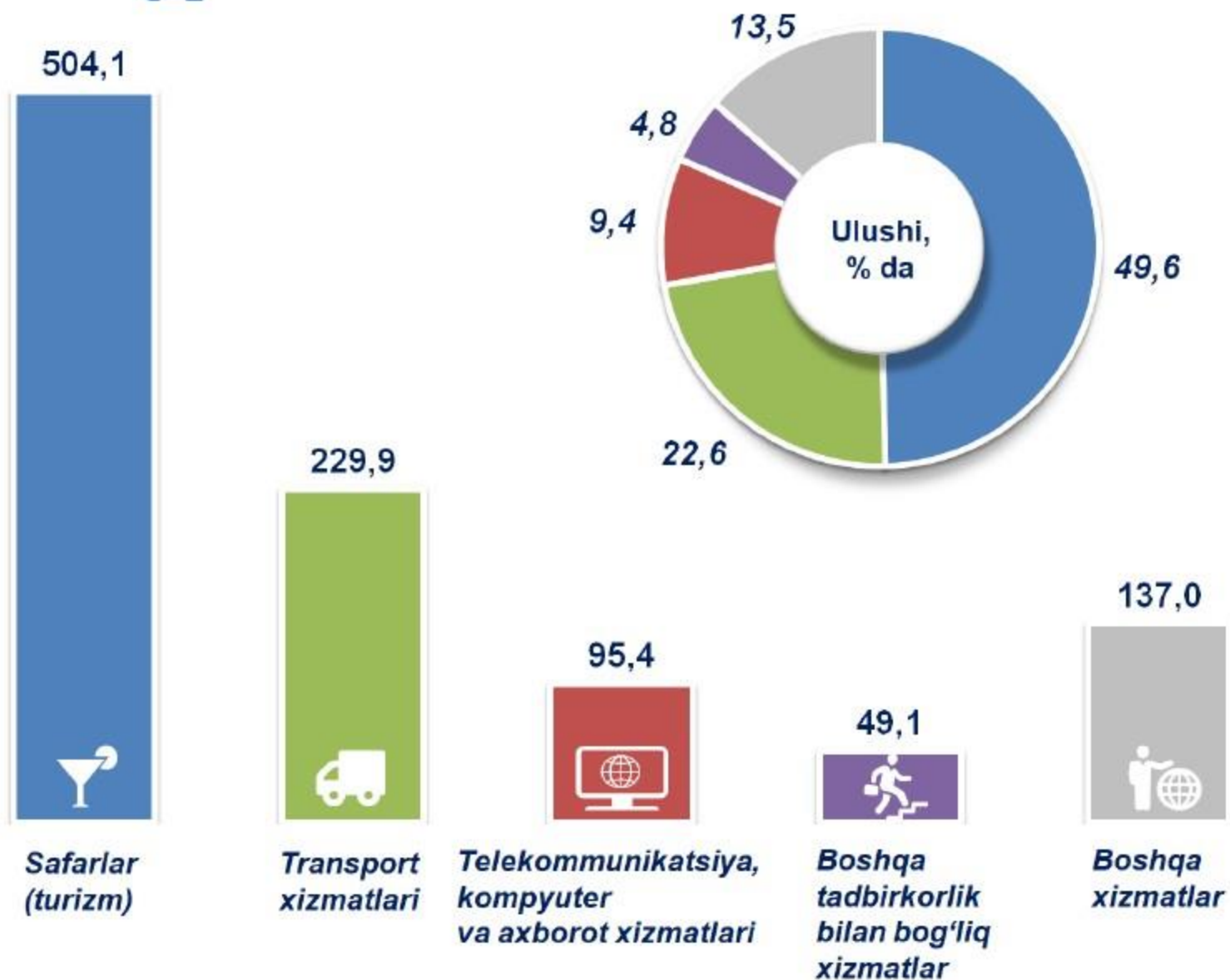
**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING XSST BO'YICHA
IMPORTI TARKIBI** (yanvar-iyun, yillar kesimida)

XSST tarkibi	Mln. AQSH dollari		O'sish sur'ati, % da		Umumiy hajmga nis- batan. % da	
	2022	2023	2022	2023	2022	2023
Jami import	14 556,0	17 030,5	127,3	117,0	100,0	100,0
<i>shu jumladan:</i>						
Oziq-ovqat mahsulotlari va tirik hayvonlar	1 566,7	1 705,9	140,9	108,9	10,8	10,0
Ichimliklar va tamaki	57,9	81,9	169,2	141,4	0,4	0,5
Nooziq-ovqat xomashyo, yoqilg'idan tashqari	584,1	577,9	105,2	98,9	4,0	3,4
Mineral yoqilg'i, yog'lash moylari va shunga o'xshash materiallar	740,0	1 279,5	112,7	172,9	5,1	7,5
Hayvon va o'simliklar moylari (yog'lari), yog'lar va mumlar	148,3	213,4	69,9	143,9	1,0	1,3
Kimyoviy vositalar va shunga o'xshash mahsulotlar	2 061,5	2 271,9	129,2	110,2	14,2	13,3
Sanoat tovarlari	2 734,7	2 781,5	130,9	101,7	18,8	16,3
Mashinalar va transport asbob- uskunalari	4 956,9	6 432,3	129,6	129,8	34,1	37,8
Turli xil tayyor buyumlar	593,2	631,9	87,0	106,5	4,1	3,7
Boshqa tovarlar	15,4	38,9	198,7	2,5 m.	0,1	0,2
Xizmatlar	1 097,2	1 015,6	165,9	92,6	7,5	6,0

XIZMATLAR IMPORTI TARKIBI

(2023- yil yanvar-iyun, mln. AQSH dollarida)

OCHIQ IQTISODIYOT

Ochiq iqtisodiyot - jahon miqyosida tovarlar, xizmatlar, kapitallar va ishchi kuchi harakatida, milliy iqtisodiyotlar o'rtasida o'zaro to'sqinliklar bo'lmaydigan iqtisodiyot.

Ochiq iqtisodiyot unga teskari bo'lgan yopiq iqtisodiyotdan ayrim belgilariga ko'ra farqlanadi:

ochiq iqtisodiyotda jami taklifning qo'shimcha elementi — eksport bilan import o'rtasidagi farqni belgilaydigan sof eksport mavjud bo'ladi;

ochiq sharoitlarida tovarlar, xizmatlar, pullar va moliyaviy aktivlar mehnat resurslari bilan birgalikda valyuta bozorini yuzaga keltiradi; bu bozordagi pul qiymati — valyuta kursi asosiy makroiqtisodiy parametrqa aylanadi;

ochiq iqtisodiyotda fiskal va pul-kredit siyosati yopiq xo'jalikka nisbatan boshqa natijalarni yuzaga keltiradi.

Ochiq iqtisodiyotda monetar siyosat jami talabga ta'sir ko'rsatish nuqtai nazaridan mutlaq samarasiz bo'lib qoladi. Shuning uchun pul taklifini ko'paytirish orqali barcha takliflarni rag'batlantirishga urinish "ortiqcha" pullarning Markaziy bankda valyutaga almashtirish uchun sotilishiga olib kelishi mumkin. Bu esa davlat valyuta zaxiralarini kamayishiga olib keladi, lekin umumiy talabga ta'sir ko'rsatmaydi. Hozirgi sharoitda turli bozorlarning ochiqlik darajasi ham bir xil emas.

Ayrim holatlarda yuqori darajada tovarlar, xizmat bozorlari, kam miqdorda kapitallar bozori, undan ham kam miqdorda esa mehnat bozorlari erkinlashtiriladi.

Milliy iqtisodiyotlarning bir-birlariga nisbatan o'sib boruvchi ochiqligi iqtisodiyotni milliylashuvi jarayonining ajralmas, boshlang'ich qismidir. Bu jarayonlar xalqaro mehnat taqsimotini chuqurlashtirib, mahsulot va xizmatlar sifatining o'sishiga va ishlab chiqarish harajatlarni pasayishga olib keladi. Ko'p mamlakatlar Ochiq iqtisodiyotga o'tishda ro'y beradigan xavf-xatarlar bo'lishini hisobga olib, tashqi iqtisodiy aloqalarni boshqarishda bojxona bojlari stavkalarini qaytadan ko'rib chiqishga, import va eksportga miqdoriy kvotalar va litsenziyalar belgilashni takomillashtirishga, valyuta nazorati olib borishga ahamiyat beradilar. Bundan tashqari, xalqaro darajalarda mamlakatlar o'rtasida xolisona taqsimot, harajatlarni eng kam darajaga olib kelish orqali xo'jalik faoliyatini milliylashtirish bo'yicha mexanizmlarni topish ishlari ham izlanadi.

Milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligi

Milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligi - bu iqtisodiyotning muhim ko'rsatkichlari holatini tashqi parametrlarga nisbatan yalpi baholashni o'zida mujassam etgan qiyosiy tavsif hisoblanadi, shu sababli milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligi xalqaro raqobatda namoyon bo'ladi.

Iqtisodiyotning raqobatbardoshligi namoyon bo'lishning ko'p darajali shakllariga ega:

- tovarning raqobatbardoshligi;
- xodimning raqobatbardoshligi;
- tovar ishlab chiqaruvchisining raqobatbardoshligi;
- tarmoqning raqobatbardoshligi;
- mamlakatning raqobatbardoshligi (yoki milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligi).

Bunda raqobatbardoshlikning barcha darajalari o'rtasida jips ichki va tashqi o'zaro bog'liqlik mavjud. Mamlakat va tarmoqning raqobatbardoshligi pirovardida muayyan tovar ishlab chiqaruvchining raqobatbardosh tovar ishlab chiqarish qobiliyatiga bog'liq.

Raqobatbardoshlikni barpo etish va rivojlantirishning M.Porter konsepsiyasiga asoslangan zamonaviy modeli mamlakatning umumiy xususiyatga ega bo'lgan va unda ishlab chiqaruvchilar raqobatlashadigan raqobat muhitini shakllantiruvchi to'rtta xususiyatidan iborat.

Ushbu muhit raqobat ustunliklarini shakllantirishga ko'maklashishi ham yoki unga to'sqinlik qilishi ham mumkin.

YETKAZIB BERUVCHILAR

narxlarni oshirish;
etkazib berishni buzish;
sifatsiz xomashyo yetkazib berish

ISTE'MOLCHILAR

kamroq to'lashni xohlashadi;
eng yaxshi sifatni izlash;
raqobatchilarga ketishadi

ICHKI RAQOBAT

O'RNINI BOSADIGAN TOVARLAR

xaridorning muammosini muqobil yo'l bilan hal qiladi;
arzon turadi

YANGI RAQOBATCHILAR

sifatliroq mahsulot ishlab chiqaradi;
yangi texnologiyalarni joriy etishadi

Raqobatbardoshlik tushunchalarining ierarxiyasi

Mamlakatning jahon bozorlari talablariga javob beradigan tovarlar va xizmatlar ishlab chiqarish va davlat resurslarini yalpi ichki mahsulotning barqaror o'sishi va aholi turmush sifatini jahon qadriyatlari darajasida ko'paytirish uchun sharoit yaratish qobiliyati.

Hududning ichki va jahon bozorlari talablariga javob beradigan tovarlar va xizmatlar ishlab chiqarish qobiliyati, iqtisodiy sub'ektlarning raqobatbardoshlik salohiyatining o'sishini ta'minlash uchun mintaqaviy resurslarni (innovatsion, intellektual, investitsion) ko'paytirish uchun shart-sharoitlarni yaratish. YaHMning barqaror o'sish sur'atlari va mintaqa aholisining hayot sifati jahon qadriyatlari darajasida

Sanoatning jahon va ichki bozor talablariga javob beradigan tovar va xizmatlarni ishlab chiqarish qobiliyati, sanoat korxonalarining raqobatbardoshlik salohiyatini oshirish uchun shart-sharoit yaratish.

Qobiliyat:

- raqobatchilar qarshiligida o'z maqsadlariga erishish;
- raqobatchilardan ustun bo'lgan mahsulotlarni ishlab chiqarish va bozorga taklif qilish orqali iste'molchilarning ehtiyojlarini qondirish; sotish bozorlarini rivojlantirish va kengaytirish, oshirish uchun ishlab chiqarish va boshqaruv resurslaridan foydalanish bozor qiymati korxonalar

Sifat va xarajat ko'rsatkichlarining ushbu bozor talablariga va iste'molchilarning baholashlariga ko'proq mos kelishi tufayli shunga o'xshash turdagi va maqsadli boshqa mahsulotlarga nisbatan xaridorni jozibador bo'lish qobiliyati.

Davlatning tashqi siyosati yoki tashqi a'loqalari (ichki siyosatidan farqli o'laroq) uning boshqa davlatlar, ittifoqlar va siyosiy tuzilmalar bilan ikki tomonlama yoki ko'p tomonlama platformalar orqali o'zaro munosabatlari bilan bog'liq maqsadlari va faoliyatlaridir.

Hukumatning tashqi siyosatiga asos bo'lishi mumkin bo'lgan bir qancha maqsadlar mavjud. Boshqa variantlar qatorida tashqi siyosat mudofaa va xavfsizlikka, iqtisodiy manfaatga yoki muhtoj davlatlarga yordam berishga qaratilgan bo'ladi. Barcha tashqi siyosat masalalari o'zaro bog'liq bo'lib, har bir davlat uchun yagona, keng qamrovli tashqi siyosat yuritishga yordam beradi. Ichki siyosatdan farqli o'laroq, tashqi siyosat xorijiy mamlakatlardagi o'zgarishlar va asosiy voqealarga javoban faoliyat yuritadi.

Mudofaa ishlari

Tashqi siyosa, asosan, milliy xavfsizlikni ta'minlashga qaratilgan. Hukumatlar bosimga to'sqinlik qilish hamda kuchliroq qarshilik ko'rsatish uchun xorijiy davlatlar bilan harbiy ittifoq tuzishmoqda. Tashqi siyosat, shuningdek, yumshoq kuch, xalqaro izolyatsiya yoki harbiy operatsiyalar orqali raqib davlatlarga qarshi kurashishga qaratilgan.

XXI asrda tashqi mudofaa siyosati global terrorizm tahdidiga qarshi kurashish uchun kengaydi.

Iqtisodiy masalalar

Tashqi siyosat mamlakatning jahon iqtisodiyoti va xalqaro savdodagi rolida markaziy o'rinni egallaydi. Tashqi Iqtisodiy siyosat masalalari savdo bitimlarini tuzish, tashqi yordamni taqsimlash, import va eksportni boshqarishni o'z ichiga oladi.

Xalqaro uyushma

Ko'pgina davlatlar himoya qilish konsepsiyasi ostida gumanitar dasturlarni ishlab chiqdilar. Liberal internatsionalizm tarafdorlari kuchsizroq davlatlarga yordam berish va ularni moddiy qo'llab-quvvatlash rivojlangan davlatlarning burchi deb hisoblaydilar. Bu g'oya ko'pincha idealistik tafakkur maktabi bilan bog'liq. Liberal internatsionalistik ko'mak, mudofaa yoki iqtisodiy yordam ko'rinishida bo'lishi mumkin.

2. Integratsiya birlashmalari

Integratsiya jarayoni - bir-biridan farq qiluvchi qismlarni bir butunga birlashtirishga qaratilgan harakatlardir.

Iqtisodiyotdagi integratsiya jarayonlari - deganda mamlakatlar, sanoat, tashkilotlar va iqtisodiyot tarmoqlarining faoliyati samaradorligini oshirish maqsadida birlashtirish tushuniladi.

Korporativ darajadagi integratsiya jarayonlari qo'shilish va sotib olish orqali amalga oshiriladi. Qo'shma Shtatlardagi qo'shilishning huquqiy ta'rifi bir kompaniyaning o'z faoliyatini to'xtatib, boshqasiga qo'shilishini anglatadi, bu Uzbekiston huquqiy amaliyotida ham qo'llaniladi.

Qo'shilish deganda, odatda, ikki yoki undan ortiq kompaniyaning barcha huquq va majburiyatlarini qayta tashkil etish orqali yangi yuridik shaxsga o'tkazish tushuniladi. Iqtisodiy ma'noda qo'shilish ikki xo'jalik sub'ektining birlashishi bo'lib, ulardan biri mustaqilligini yo'qotadi.

Yutib yuborish - tabiatan tajovuzkor va do'stona bo'lmagan bir kompaniyani boshqasiga integratsiya qilish harakatlari.

1. Iqtisodiy integratsiyani o'rganish 50-yillarda boshlangan. XX asr Yevropa integratsiyasi jarayonlari munosabati bilan kapitalistik mamlakatlar ishlab chiqarishidagi xalqaro hamkorlikni tavsiflagan.

Sotsialistik mamlakatlarning mehnat taqsimoti O'zaro iqtisodiy yordam kengashi doirasida chuqurlashib bordi, va O'zaro Iqtisodiy Yordam Kengashi 1949-1991 yillarda faoliyat ko'rsatgan hukumatlararo iqtisodiy tashkilot sifatida faoliyat yuritgan. Kengash Albaniya, Bolgariya, Vengriya, Polsha, Ruminiya, SSSR va Chexoslovakiya vakillarining iqtisodiy yig'ilishi qarori bilan tuzilgan. Uning shtab-kvartirasi Moskvada joylashgan edi. "Iqtisodiy integratsiya" toifasi ushbu davlatlar o'rtasidagi sanoat kooperatsiyasining rivojlangan shaklini belgilash uchun ishlatila boshlandi.

Integratsiya jarayonlarining pirovard maqsadi – ishtirokchi-mamlakatlarning iqtisodiy tuzilmalarini ishlab chiqaruvchi kuchlarning nisbatan yuqori darajada rivojlantirish va o'zaro aloqalar intensivligining yetarli darajada bo'lgan mintaqaviy mehnat taqsimotiga ega bo'lgan yagona iqtisodiy kompleksga birlashishidir.

1960-1980-yillarda tuzilgan rivojlanayotgan mamlakatlarning integratsion guruhlarining ***hech biri o'z oldiga bunday vazifani qo'ymagan.***

Rivojlangan mamlakatlarda iqtisodiy integratsiya o‘zaro savdoni erkinlashtirishdan boshlandi va shundan keyingina ishlab chiqarish sohasiga ta’sir ko‘rsatdi.

Aksincha, rivojlanayotgan mamlakatlarda integratsiya jarayonlari dastlab ishlab chiqarish sohasiga, keyin esa o‘zaro savdo sohasiga tarqaldi.

Quyidagi sabablar tushuncha bo'lishi mumkin:

1) integratsiyalashgan mamlakatlar iqtisodiyotining maqbul tuzilmasini yaratishga bojxona, tarif va tarifsiz cheklovlar ko'rinishidagi sun'iy cheklovlar emas, balki tabiiy to'siqlar - ishtirokchi mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanishining past darajasi, iqtisodiy bir-birini to'ldirishning zaif darajasi to'sqinlik qilgan, uni faqat sanoat kooperatsiyasini faollashtirish orqali bartaraf etish mumkin bo'lgan;

2) sanoat kooperatsiyasi bir qator mamlakatlardan katta muvofiqlashtirish va sa'y-harakatlarni talab qiladi, buni guruh ichida amalga oshirish osonroq, ya'ni, individual asosda emas, balki birgalikda. 60-80-yillarda. Rivojlanayotgan mamlakatlarning iqtisodiy qiyinchiliklari ularni uzoq muddatli emas, balki qisqa muddatli manfaatlardan kelib chiqib, integratsiyani iqtisodiy rivojlanish darajasini oshirish va sanoatlashtirishni rag'batlantirish vositasi sifatida ko'rib chiqishga majbur qildi.

Shuning uchun tashkil etilgan xo'jalik birlashmalari doirasida o'zaro savdoni liberallashtirishga emas, balki sanoat kooperatsiyasiga ustuvorlik berdi (buning uchun ob'ektiv sharoitlar mavjud emas edi, sub'ektiv sabablar ham ularga to'sqinlik qildi).

Rivojlanayotgan mamlakatlarda integratsiya jarayonlari uchun mavjud iqtisodiy va siyosiy shartlarning o'ziga xosligi turli xil turdagi birlashmalarning shakllanishiga olib keldi.

1. O'zaro savdo sohasida erkin savdo zonalari tashkil etildi. Qoplanadigan tovarlar doirasining torligi va o'zaro savdoni erkinlashtirishning past darajasini hisobga olgan holda, birinchi marta mashhur iqtisodchi R.Langhammer tomonidan kiritilgan maxsus atama paydo bo'ldi. Bu imtiyozli savdo hududi (PTA) edi.

2. Ishlab chiqarish sohasida rivojlanayotgan mamlakatlarning muvofiqlashtiruvchi-maslahat tipidagi iqtisodiy birlashmalari tuzildi. Ishtirokchi davlatlar sanoat kooperatsiyasining asosiy yo'nalishlarini kelishib oldilar va manfaatdor davlatlar rejalashtirilgan loyihalarni amalga oshirishda kompensatsiya tamoyili asosida ishtirok etdilar (iqtisodiy foydani taqsimlash har bir ishtirokchining hissasiga muvofiq amalga oshirildi).

3. Moliya sohasida rivojlanayotgan mamlakatlarning iqtisodiy hamkorligi mintaqaviy rivojlanish banklari - Osiyo (OTB), Afrika (OTB), Amerikalararo (IDB) va boshqalarni yaratish yo'lidan bordi. Ularning maqsadi ishtirokchi mamlakatlarga moliyaviy va texnik yordam ko'rsatishdir.

4. Rivojlanayotgan mamlakatlarda tashqi bozorlardagi pozitsiyalarni muvofiqlashtirish uchun joriy tovar assotsiatsiyalari tuzildi va xalqaro tovar shartnomalari tuzildi. Tovar assotsiatsiyalari (yoki tovar kartellari) ma'lum turdagi xom ashyoni yirik ishlab chiqaruvchilar bo'lgan mamlakatlarni o'z ichiga oladi. Eng mashhurlari neft eksport qiluvchi mamlakatlar tashkiloti (OPEK), Mis eksport qiluvchi mamlakatlar tashkiloti (CIPEC), Boksit qazib oluvchi mamlakatlar xalqaro assotsiatsiyasi (MABC) va boshqa ko'plab uyushmalardir.

Shunday qilib, integratsiya tendentsiyalarining o'ziga xos xususiyatlari va rivojlanayotgan mamlakatlardagi mavjud ob'ektiv iqtisodiy va siyosiy oid shartlar iqtisodiy birlashmalarning shakllanishiga olib keldi, ularning aksariyatini integratsiya guruhlari deb bo'lmaydi. Bundan tashqari, hatto alohida guruhlarning o'zaro savdosida savdoni erkinlashtirish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish ham rasmiy xususiyatga ega edi, chunki u real integratsiya jarayonlarini rivojlantirish uchun ob'ektiv shartlar bilan qo'llab-quvvatlanmadi.

Rivojlanayotgan mamlakatlarning iqtisodiy birlashmalari 80-90-yillar oxirida quyidagi xususiyatlarga ega edi:

1) mintaqalararo mehnat taqsimotining nihoyatda past darajasi;

2) savdo munosabatlarining asosiy e'tibor uyushmadagi sheriklarga emas, balki uyushmaga a'zo bo'lmagan mamlakatlarga (asosan, sobiq metropoliyalarga) qaratilgan. Rivojlanayotgan mamlakatlarda bojlarni qisman kamaytirish asosida o'zaro savdoni liberallashtirish mintaqalararo tovarlar oqimining faollashuviga yordam bermadi;

3) tabiiy resurslarni o'zlashtirish, mahsulotning ayrim turlarini ishlab chiqarish va boshqalar bo'yicha qo'shma loyihalar ishtirokchi mamlakatlar milliy iqtisodiyotini rivojlantirishda muhim rol o'ynamadi va ko'p jihatdan G'arbiy TMKlarning investitsion faoliyati bilan belgilandi;

4) rivojlanayotgan mamlakatlarning iqtisodiy bir-birini to'ldirishning nihoyatda past darajasi. Rivojlangan mamlakatlarning asosiy hamkorlari ehtiyojlariga faqat milliy iqtisodiyotlarni moslashtirish tendentsiyasi kuzatildi.

Rivojlanayotgan mamlakatlarning bir-biri bilan iqtisodiy o'zaro ta'siri rivojlangan mamlakatlar bilan o'zaro munosabatlaridan bir necha marta pastroq edi. Mintaqaviy harbiy-siyosiy xavfsizlik va mintaqa birligini ta'minlash maqsadida ko'plab birlashmalar siyosiy xarakterga ega edi.

60-80-yillarda rivojlanayotgan mamlakatlardagi integratsiya loyihalari katta ob'ektiv qiyinchiliklarga duch keldi, jumladan:

- 1) mamlakatlar iqtisodiy rivojlanishining nisbatan past darajasi;
- 2) iqtisodiyotlarning bir-birini to'ldirish darajasining pastligi;
- 3) ichki bozorlarning torligi;
- 4) integratsiya chora-tadbirlari imkoniyatlarini sezilarli darajada toraytirgan sanoat tuzilmalari va eksportning tovar tarkibining bir xilligi;
- 5) milliy iqtisodiyotdagi sezilarli nomutanosibliklar, ularning etarli darajada diversifikatsiya qilinmaganligi;
- 6) ishtirokchi-davlatlar o'rtasidagi iqtisodiy rivojlanish darajalaridagi sezilarli farqlar liberallashtirish chora-tadbirlaridan olinadigan foydaning notekis taqsimlanishiga va o'zaro iqtisodiy hamkorlik dasturlarini amalga oshirishda kelishmovchiliklarga olib kelgan ;
- 7) mamlakatlar o'rtasidagi siyosiy tafovutlar;
- 8) ko'plab iqtisodiy dasturlarning tashkiliy mexanizmining nomukammalligi.

Shunday qilib, 1960-1980 yillarda amalga oshirilgan rivojlanayotgan mamlakatlarning deyarli barcha mintaqaviy integratsiya loyihalari barbod bo'lgan.

1990-yillarning boshidan rivojlanayotgan mamlakatlarda ilgari tuzilgan guruhlar doirasida yangi integratsiya birlashmalarini tuzish va yangi shartnomalar imzolash tendentsiyasi mavjud edi.

Shunday qilib, reja asosida:

2005 yilda G'arbiy yarim sharning 34 davlatidan iborat Umumamerika erkin savdo hududi (FTAA) to'g'risida bitim imzolanishi;

- 2007 yilda Shimoliy Afrika va Yaqin Sharqdagi 18 ta davlatdan iborat Arablararo erkin savdo zonasini yaratilishi;
- 2010 yilda asosan rivojlanayotgan 15 davlatdan iborat Sharqiy Osiyo erkin savdo hududini shakllantirilishi;
- 2028 yilda SADC, COMESA, ECOWAS, CEMAC va Arab Magrib mamlakatlari ittifoqi kabi integratsiya guruhlarini asosiy rol o'ynaydigan iqtisodiy va valyuta ittifoqi sifatida Pan-Afrika Iqtisodiy Hamjamiyatini shakllantirish.

JST ekspertlari rivojlanayotgan mamlakatlarning 24 guruhini eng samarali deb aniqladilar.

Ular orasida:

Afrikada - G'arbiy Afrika Davlatlarining Iqtisodiy Hamjamiyati (ECOWAS), Sharqiy Afrika Iqtisodiy Hamjamiyati (EAC) va Janubiy Afrika Bojxona Ittifoqi (SACU) kabi o'n bitta uyushma;

Lotin Amerikasida - oltita, shu jumladan Janubiy konusning umumiy bozori (MERCOSUR), Karib dengizi hamjamiyati (CARICOM), And hamjamiyati, Markaziy Amerika umumiy bozori (CACM), uchlik guruhi;

Osiyoda - oltita, shu jumladan Janubi-Sharqiy Osiyo davlatlari assotsiatsiyasi (ASEAN), Janubiy Osiyo mintaqaviy hamkorlik assotsiatsiyasi (SAARC), Tinch okeani orollari forumi;

Yaqin Sharqda - bitta - Fors ko'rfazi hamkorlik kengashi.

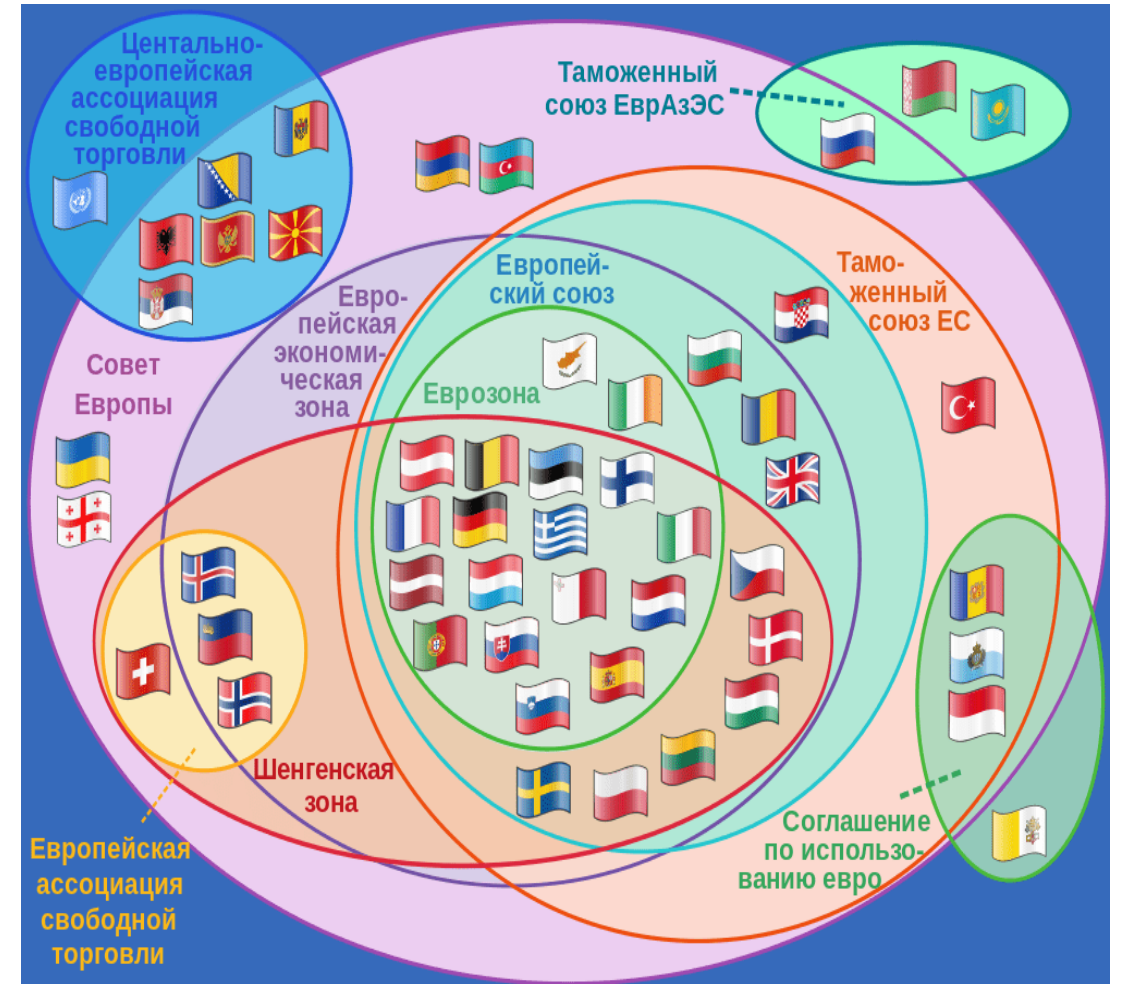
1990-2000 yillar davri rivojlanayotgan mamlakatlarda integratsion loyihalarning faollashuvi bilan tavsiflanadi.

3. Xalqaro iqtisodiy tashkilotlar

Xalqaro iqtisodiy tashkilot - xalqaro iqtisodiy munosabatlar sohasida birlashtirish, tartibga solish va qo'shma qarorlar ishlab chiqish maqsadida xalqaro shartnomalar asosida tuzilgan tashkilot.

Xalqaro iqtisodiy tashkilotlar o'z sohalariga ko'ra universal va ixtisoslashganlarga bo'linadi.

Umumjahon xalqaro iqtisodiy tashkilotlarga quyidagilar kiradi:

- BMT Iqtisodiy va Ijtimoiy Kengashi (ECOSOC)
- jahon savdo tashkiloti
- Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD)
- Osiyo-Tinch okeani iqtisodiy hamkorligi (APEC)
- Janubi-Sharqiy Osiyo davlatlari assotsiatsiyasi (ASEAN)
- BMTning Yevropa iqtisodiy komissiyasi
- Xalqaro savdo palatasi
- Qora dengiz iqtisodiy hamkorlik tashkiloti
- boshqa universal iqtisodiy tashkilotlar

Ixtisoslashgan xalqaro iqtisodiy tashkilotlarga faoliyat doirasi iqtisodiy munosabatlarning ma'lum tor doirasini o'z ichiga olgan tashkilotlar kiradi

Bunday tashkilotlarga misollar:

- Jahon intellektual mulk tashkiloti
- Xalqaro investitsion maslahat xizmati
- Birlashgan Millatlar Tashkilotining Xalqaro savdo huquqi bo'yicha komissiyasi (UNCITRAL)
- Birlashgan Millatlar Tashkilotining sanoatni rivojlantirish tashkiloti (UNIDO)
- Xalqaro havo transporti assotsiatsiyasi
- Xalqaro dengiz tashkiloti
- Jahon bojxona tashkiloti
- Jahon turizm tashkiloti
- Xalqaro avtomobil transporti ittifoqi
- Xalqaro gaz ittifoqi
- Xalqaro temir yo'llar ittifoqi
- Neft eksport qiluvchi mamlakatlar tashkiloti (OPEK)
- Birlashgan Millatlar Tashkilotining Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi tashkiloti (FAO)
- Xalqaro statistika instituti
- Xususiy huquqni birlashtirish xalqaro instituti (UNIDROIT)
- boshqa ixtisoslashtirilgan iqtisodiy tashkilotlar

Xalqaro moliya tashkilotlari

Xalqaro iqtisodiy tashkilotlarning maxsus guruhiga xalqaro moliya tashkilotlari kiradi:

- Xalqaro valyuta jamg'armasi (XVJ)
- Jahon banki guruhi
- Xalqaro hisob-kitoblar banki
- Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki
- Yevropa investitsiya banki
- Osiyo taraqqiyot banki
- Afrika taraqqiyot banki
- Arab valyuta fondi
- Islom taraqqiyot banki
- Amerikalararo taraqqiyot banki
- Qora dengiz savdo va taraqqiyot banki
- Evrosiyo taraqqiyot banki
- Bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasi
- boshqa xalqaro moliya tashkilotlari

4. Transmilliy korporatsiyalar va global zanjirlar

Global qiymat zanjiri (GVC) xalqaro mehnat taqsimotining rivojlanishi natijasidir. GCDS XX asrning 70-yillarida faol rivojlana boshladi, bu TMKlarning jahon iqtisodiyotida sodir bo'layotgan o'zgarishlarga javobi bo'ldi. GVC ning rivojlanishi jahon savdosining rivojlanishida yangi paradigmaning shakllanishiga olib keldi. Turli mamlakatlarda TMK ishlab chiqarish quvvatlarini joylashtirish oraliq tovarlar va xizmatlar savdosining sezilarli darajada oshishiga olib keldi. Natijada jahon savdosida butlovchi qismlarning ulushi qariyb 60% ni tashkil etdi.

TMKlarning asosiy faoliyati hozirgi vaqtda yuqori qo'shilgan qiymatga ega bo'lgan xizmatlar sohasida jamlangan. GCDSga jalb qilingan barcha tomonlar imtiyozlarga ega bo'ladilar, turli xavflarga duch kelishadi va turli muammolarni hal qilishlari kerak.

TMKlar uchun yechimlarni talab qiluvchi boshqaruv vazifalarining murakkablik darajasi keskin oshdi. Bundan tashqari, kompaniyalar raqobatbardoshligini saqlab qolish uchun doimiy ravishda ilmiy-tadqiqot ishlariga katta miqdorda mablag' sarflashga majbur.

Rivojlangan mamlakatlar hukumatlari ishlab chiqarish quvvatlarini xorijga o'tkazish natijasida yuzaga keladigan salbiy oqibatlarni bartaraf etish maqsadida o'z mamlakatlarida innovatsion va ta'lim tizimini mustahkamlash zarurati bilan duch kelmoqda.

Rivojlanayotgan mamlakatlar hukumatlari qulay investitsiya muhitini yaratish va TMK zanjirlarining milliy iqtisodiyotga kirishi uchun shart bo'lgan ishlab chiqarishni joylashtirishning mahalliy determinantlarini yaratish uchun katta sa'y-harakatlarni amalga oshirishlari kerak.

Infratuzilmani rivojlantirish va mahalliy kompaniyalarning vakolatlarini kuchaytirish rivojlanayotgan iqtisodlarning YaKMDagi ishtirokini oshirish va ularning zanjirdagi o'rnini yaxshilash uchun muhim ahamiyatga ega.

